

babile sit viri prudentis arbitrio; ad quod ferendum consideranda est distantia loci, labor audiendi Missam, et aeris temperies seu qualitas temporis. Et optimum indicium est, quando infirmitas impedit egredi lecto, aut domo, ad alia negotia æqualis vel majoris laboris, quam sit, Missam audire; nam si hæc non impedit, non est, cur excusat; et juxta hæc principia judicandum est de his, qui laborant quartana febri, et de foeminae gravidis, quæ quodammodo infirmantur. Tertium genus honorum est honor, ratione ejus excusabitur, si quis timeat ab inimico injuriam aliquam vel jacturam honoris, sicut de vita dicebamus; hoc etiam titulo auctores omnes excusant eum qui non potest decenter vestitus ad Ecclesiam ire; neque enim cogendum est, cum dedecore in publico apparere; nam, qui in eo statu est constitutus, ei, qui in vinculis existit, in jure comparatur, in leg. In eadem causa, ff. Ex quibus causis, etc. Huc etiam pertinet, si foemina nobilis non possit domo exire sine decente comitatu; quod suo etiam modo in viris locum habet; hæc tamen omnia regulanda sunt juxta personarum qualitatem et honestam patriæ consuetudinem; neque extendenda est nimium hæc licentia ad superfluos ornatus, præsertim foeminarum; et considerandum est, an in hujusmodi casibus possit aliquis secrete, ut, v. gr., summo mane, vel in Ecclesia a concursu populi remota, Missam audire; tunc enim non est, cur præcedente occasione excusetur, cum non sit difficile, et vitare tale incommodum, et præceptum implere. Præterea hoc titulo excusatur, qui gravem timet infamiam, si domo exeat, et coram aliis appareat; ut, v. gr., si foemina, quæ honesta existimatur, gravida sit, nec possit lapsum suum occultare, nisi domi se continendo, excusari potest, ne se prodat; et idem est in quocumque casu simili, addita supra dicta limitatione, scilicet, quando quis non potest alias occulte Missam audire. Quarto numerantur bona externa temporalia, in quibus contingere potest, ut aliquis grave damnum timeat, si ad Missam audiendam accedat, ut, v. gr., si quis timeat furtum, si domum solam relinquat, ut si in domo ab oppido distante quis habitet, etc. Item hac ratione excusatur aliquis, si, dum iter agit, ne comites viæ relinquit, Missam perdit, quando probable periculum latronum imminet, si solus iucedit; et etiam, si speret expensas itineris ab eis accipere, vel aliud simile ~~commodum~~, quod amittere, tempora

damnum gravis momenti censeatur. Nam ~~sue~~ lumen amittere comites viæ, si nullum aliud incommodum adjungatur, non videtur sufficiens causa ad Missam omittendam, ut sumitur ex Cajet., verb. Festa; Armil., verb. Missa, num. 30, et aliis communiter. Similiter qui oves, v. gr., suas, aut res similes, cogitare sine custodia in agro relinquere, ut Missam possit audire, regulariter loquendo, probabilem habet excusationem, quia probabile est periculum gravis documentum; et sic de aliis. Ultimo sub-hoc capite continetur omne temporale vel corporale grave incommodum, quando sine illo Missa audiri non potest, quia non censetur hoc præceptum cum tanto onere obligare. Et hac ratione excusatur quis ab audienda Missa, si necessarium illi sit longum iter, v. gr., unius leucæ, peditem confidere; idemque est, quamvis non sit tanta distantia, tamen est aliqua notabilis, et aliunde tempestates ingruunt, et pluviae, ita ut, prudenter rem considerando, notabile censeatur detrimentum. Ex hoc etiam capite judicandum est de iter agentibus, vel navigantibus per flumina, aut juxta maris littora. Nam imprimis, si iter inchoent in die festo (quicquid sit de alia quæstione, an id sit contra observationem festi, quantum ad præceptum negativum de non exercendis operibus servilibus), certum est, per se loquendo, non excusari ab audienda Missa eo die, priusquam inchoent iter, nisi probabiliter sperent audire illam in via, quia tunc nulla est ratio excusationis, nisi tanta sit necessitas accelerandi iter, ut grave detrimentum timeatur, si quis in audienda Missa immoretur, ut, v. gr., si ea de causa navigationem sit amissurus, aut comites viæ sibi necessarios ob aliquam gravem causam, ut supra insinuatum est, aut certe, si occasio alicuius gravis negotii transigendi et obtinendi, ea de causa perdatur; et idem fere judicium est de quovis die, in quo iter continuatur. Nam eadem est ratio. Rursus ex hoc capite excusantur, qui Missam audire non possunt propter urgentia negotia, quæ dilationem non patiuntur sine magno detimento boni temporalis cuiuscumque, quod intelligendum est, quando neque hujusmodi negotia commode præveniri possunt, ne Missæ auditio impedian; vel e contrario Missa præveniri potest, ut negotiis vacetur; nam si quis prius velit nimio somno indulgere, ut postea non possit utrique oneri satisfacere, non properea excusabitur a culpa, ratione præteritæ negligientiæ; quod procedit, quando

futurum impedimentum prævisum est, et nihilominus non fuit diligentia adhibita ad implendum præceptum. Et per hæc judicandum est de similibus casibus, qui in infinitum multiplicari possunt.

6. Quartum caput ex titulo charitatis sumitur. — Scandalum non datum, sed accep-tum, non tenetur vitare. — Quartum caput sumi potest ex titulo charitatis, propter quam, ut alias Bernard. dixit, convenienter omittitur, quod propter eamdem est introduc-tum. Duobus autem modis potest hæc excusatio accidere: primo si necessarium sit, Missam omittere, ad subveniendum proximo in necessitate existenti; et hoc titulo excusant omnes Doctores, et præsertim Cajet., Soto et Navar.; locis supra citatis, eum, qui propter infirmum, cui inservit, ne illum solum, vel absque necessario ministerio relinquat, Mis-sam omittit; quod intelligitur, quando utrumque fieri non potest, et quando grave proximi ægrotantis detrimentum inde timeretur, ut prædicti auctores declarant, et per se evidens est. Nam si, utrumque commode potest fieri, nulla est excusationis ratio; si autem ex ab-sentia, quæ fieri potest ad audiendam Mis-sam, non timeret grave detrimentum, morali-ter loquendo, non urget proprie necessitas charitatis. Cum autem de gravi detimento agimus, non est intelligendum, oportere, ut vita infirmi periclitetur, aut quod ægritudo ipsa multum augatur, vel aliquid simile; sed satis est, quod, vel ea de causa ægroti non possint conveniente tempore remedia adhiberi, maxime, cum ægritudo est alicuius momenti; vel certe, si gravis sit, satis erit, quod infirmus, solus relictus illo tempore toto, pati debeat laborem, et animi anxietatem, vel aliquid simile. Denique, quando ægritudo ni-mium gravis est, vel extreme urget, si quis bona fide, et ex animi pietate, ut ministret infirmo, ejusque curam gerat, Missam omittat, raro peccabit mortaliter, etiam si fortasse in re ipsa ejus ministerium non sit admodum necessarium, vel quia satis est, quod sit valde utile; vel certe, quia bona fides, et perturbatio, quæ interdum adjungitur, excusant; in qua re sicut fere in aliis, quæ hujusmodi sunt, prudens arbitrium adhibendum est; quod si homo non habet, quem consulat, et bono animo faciat quod videtur charitati consonum, non peccabit mortaliter. Quod autem dictum est de hoc misericordiæ opere, judicandum est de reliquis, sive corporalia sint, sive spiritualia, quando revera proxi-mus est in necessitate, et differri non potest remedium, sine gravi ejus detimento, ut si propter audiendam confessionem pericli-tantis infirmi Missam omittam, vel quid si-mile. Dices: haec opera misericordiæ in his casibus non sunt simpliciter in præcepto, quamvis ex se bona sint, et in consilio; sed opus præcepti non est omittendum propter opus consilii: ergo. Respondet, sæpe acci-dere, ut hujusmodi opus sub præceptum eadat; et tunc nulla est difficultas, quia præceptum charitatis majoris est necessitatis; non tamen semper oportet expectare eam præcepti obligationem; sed satis est, quod necessitas proximi gravis sit, modo explicato, ut propter beneficium illi præstandum ex-cusetur quis ab obligatione hujus præcepti; sicut propter vitandum proprium incommodo licet mihi Missam omittere, quamvis ex præcepto non teneat illud incommodum vi-tare; nam charitas facit, ut alium diligam, sicut me ipsum. Nec tunc præfertur opus consilii operi præcepti, sed res constituitur in tali statu, et cum talibus circumstantiis, ut propter bonum proximi cesseret obligatio præcepti; nam, cum affirmativa præcepta non obligent pro semper, facile potest, mutatis circumstantiis, eorum obligatio cessare. Alio modo potest contingere hæc excusatio, non tam ad beneficium præstandum proximo, quam ad non afferendum illi aliquid malum, quod vix potest intelligi, nisi per modum vi-tandi scandalum, quia ire ad Missam audiendam non est actio, quæ per se possit in damnum proximi redundare; solum ergo potest inde damnum evenire, vel quia ea de causa omittitur actio, proximo necessaria, quod pertinet ad præcedentem modum; vel, quia inde sunet proximus aliquam occasionem peccandi; et hoc modo interdum non peccabit foemina continendo se domi die festo, ne sit occasio peccandi alicui, a quo scit ex nimia fragilitate se perdite adamari; nam, licet ad hoc non teneatur, quia illud scandalum non est datum, sed acceptum, quod homo non te-netur vitare cum tanto detimento, nihilominus tanta potest esse necessitas et fragilitas proximi, ut liceat hoc modo ei subvenire, ut tetegit Soto hic, dist. 43, quæst. 2, art. 4. Et eadem ratione, si quis eundo ad Ecclesiam, timeat fore, ut ea occasione graves rixæ se-quantur, aut propter veteres aliquas inimi-citias, aut propter locorum ordinem et dignitatem, vel aliquid simile, sufficiens censeret debet excusationis ratio. Atque hoc titulo in-

ter alios excusant auctores mulierem, quæ, timens gravem rixam seu iram mariti, Missam omittit, ut ei convenienti tempore et modo omnia præparat, et occasionem perturbationis auferat, quod intelligentum est, quando perturbatio est gravis, et alicujus momenti, nam si sit levius, potius dissimulanda et ferenda est. Et idem est, si maritus ob zelotypiam nolit, eam domo exire; nam si non possit conjux vitare id sine gravi incommodo, potest, etiam in hoc, marito obtemperare seu condescendere, licet oppositum significet Antonin., 2 part., tit. 9, cap. 10, § 2, sed fortasse intelligit, quando non est periculum gravis incommodi. Et per hæc de similibus iudicandum est.

7. *Quintum caput excusationis.* — *Advertendum.* — Quintum caput excusationis est ratione officii; et hoc etiam revocatur excusatio ratione justæ obedientiæ; hac ratione excusantur milites custodientes castrum aut portas civitatis, aut vigilias facientes, quando sine periculo aliquo non possunt suo muneri desesse; sic etiam excusantur pastores, quando per alium munus suum supplere non possunt. Excusantur vectores mercium et cursores, qui muneri suo satisfacientes non possunt sine magno incommodo ad audiendum Missam detineri, ut notavit Cajet., verb. Festa. Excusantur etiam matres vel nutrices, que neque infantes deserere possunt, neque frequenter expedit, eos ad Ecclesiam deferri, etc. Sed præcipue hoc titulo solent excusari famuli, qui, ut dominis suis ministrant, Missam omittunt; que res, quoniam valde practica est, nonnulla expositione indiget. Nam imprimis, si ministerium sit necessarium juxta communem et ordinarium vivendi modum, vel juxta occurrentes, morales et rationabiles occasiones, certum est, nec dominum peccare præcipiendo, nec famulos parendo, quia illa est gravis et rationabilis causa et moralis necessitas; quod semper intelligentum est, cum limitatione supra insinuata, quando famulus non potest, mediocri diligentia adhibita, opportunum tempus prevenire, ut Missam; audiat non tamen tenentur adhibere extraordinariam diligentiam, v. gr., citius surgendo, aliquid ab ordinario, et secundum rationem moderato, somni tempore, detrahendo, vel aliquid simile; quamvis enim hoc consulendum sit, tamen præceptum ad id non obligat. At vero si ministerium non sit ita necessarium, sed possit, vel in aliud diem, vel in aliam horam sine incom-

modo differri, domini quidem male faciunt, et graviter peccant, id præcipiendo, cum non solum teneantur non impedire sibi subjectos a Missa audienda, verum etiam debitam curam et diligentiam adhibere, ut Missam audiatur, quia ad eos pertinet cura familie suæ, ut in ea Ecclesiastica præcepta serventur, ut in proposito notavit Soto hic, et lib. 2 de Just., quæst. 4, art. 4; Sylvest., verb. Missa 2, quæst. 1; Navarr., c. 21, n. 9 et 10; Anton., 2 part., tit. 9, c. 10, § 1; et significavit Amb., in hom. 33, et citatur in c. An putatis, 86 d., et colligitur ex illo Paul., 1 ad Cor. 5: *Si quis suorum, maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior.* At vero famuli, si absque magno incommodo possint subterfugere, et Missam audire, non obediendo dominis, debent id facere, etiam si aliqua levius rixa intercedat; si tamen necesse est, aut dominos deserere, aut grave aliquid detrimentum ea causa pati, ea ratione excusari possunt, nec censemur præferre hominis præceptum divino aut Ecclesiastico mandato, quod nunquam licet; sed censemur tunc Ecclesia nolle obligare cum tanto detimento. Et hec est differentia inter res prohibitas, quia malæ sunt, et malas, quia prohibitæ, quia ab illis nunquam potest separari malitia et prohibitio, et ideo propter nullum incommodum fieri possunt, etiam si a domino præcipiantur; ab his vero separari potest ratio præcepti seu prohibitionis, et consequenter ratio malitia; et ideo, si propter vitandum incommodum obligatio præcepti cesseret, fieri vel omitti possunt ad obediendum homini præcipienti. Sicut etiam si quis minetur mortem alteri, si Ecclesiam audeat ad Missam audiendum, potest illam omittere, dummodo id non fiat in contemptum vel injuriam religionis; in quo non prefert timorem humanum Ecclesiastice obedientiæ, sed cessat Ecclesiastici præcepti obligatio, occurrente tali periculo et incommodo; ita ergo est in præsenti, quando sine gravi incommodo vitare non potest famulus, quin domino suo obsequatur; supponimus enim tale mandatum non esse contemptum religionis; sic enim illud facere esset intrinsece malum, et ideo propter nullum incommodum vitandum licere potest; sed loquimur de communi mandato, seu ministerio de se indifferente, et propter commodum humanum, ut regulariter contingit. In quo etiam advertere oportet, debere famulum in tali eventu, prius certiorum facere dominum, quod Missam non audierit, et procu-

rare, quoad commode possit, ab illo obtinere, ne se impedit, quominus Missam audiat, quia debet, quod in se est, facere, ut præceptum servet, et iniquum impedimentum evitet; quod si non possit, tunc excusabitur, ut dictum est, tenebitur autem, si hoc sit frequens et quasi in consuetudine, nacta opportunitate, tale ministerium relinquere, et commodum aliud, seu dominum querere, cui inserviendo, Ecclesiæ præcepta possit servare. Et in his fere convenienti auctores, Anton., 2 part., tit. 9, c. 7, § 5, et c. 10, § 2; Palud., in 4, dist. 15, quæst. 5, concl. 2; Cajet., 2, 2, quæst. 122, art. 4, et in Sum., verb. Festa, circa finem; Sylvest. supra, et verb. Dominica, quæst. 4; Navarr. supra, et c. 13, n. 7, qui citat Rossel.; et juxta hæc loquendum est de uxore respectu mariti, et de filiis respectu parentum, et de militibus respectu ducis, et de omnibus similibus.

8. *Sextum caput excusationis.* — *Exponitur Gregorius.* — *Notabile.* — Sextum caput excusationis est consuetudo ex aliqua rationabili causa introducta, et a pastoribus Ecclesiæ tolerata. Hujusmodi sunt nonnullæ consuetudines, præsertim ad fœminas pertinentes. Una est, quod post partum per aliquos dies, etiam si plene convalescent, ab Ecclesiæ ingressu abstinent; quod si non faciant ex superstitione, aut Mosaico ritu, sed ex quadam reverentia ac devotione, non improbat in c. unico, de Purificat. post partum; et ideo, si de hoc sit introducta consuetudo, non est improbanda, sed excusari potest, ut Cajetan. notavit, verb. Festa. Propter consuetudinem autem menstruam (ut hoc obiter adnotemus) non est Missa omittenda, per se loquendo, et seclusa ægritudine, vel debilitate, que illi æquivaleat, ut notavit Navar., c. 21, num. 9, ex d. c. Purificat. post partum, et ex c. ult., d. 5, ubi Greg. ait: *Mulier, quæ ex consuetudine menstrua patitur, prohiberi Ecclesiam intrare non debet, nec a communionis mysterio.* Adit autem ibidem Greg.: *Si autem ex veneratione magna percipere non præsumit, laudanda est;* ergo eodem modo dicere possemus, si abstinere voluerit ab ingressu Ecclesiæ, laudandam esse; ergo ex illo textu potius videtur colligi, hanc posse esse piam et sufficientem excusationem, quamvis non necessariam. Respondetur, Gregor. in illis verbis ultimis non loqui de communione præcepta; nam si quæ mulier eam omitteret ob hujusmodi causam, non esset laudanda; sic ergo dicendum est de ingressu Ecclesiæ; et ita

sine dubio, regulariter loquendo, impedimentum hoc non est sufficiens, nec de hac re introductory est, nec, moraliter loquendo, introduci potest consuetudo; si vero aliquando timeretur exterior aliqua indecentia, seu irreverentia loci sacri, tunc posset excusatio esse sufficiens. Alia consuetudo est viduarum, quæ post viri mortem, per aliquot dies domo non exeunt, et ea de causa Missam omittunt, quam consuetudinem omnes Doctores approbant, Cajet., 2, 2, quæst. 122, art. 4, et in Sum., verb. Festa; Anton., Sylvest., Navar., locis supra citatis, et fere omnes Summistæ; nam consuetudo illa fundatur tum in quadam decentia et honestate viduali; tum etiam in rationabili significatione et ostensione tristitiae. Adhibent tamen fere omnes auctores predicti moderationem, scilicet, ut tempus illud non prolongetur nimium, v. gr., per annum aut plures menses, sed, ad summum, per mensem, ut expressius notant Sylv. et Rossel. Sed non existimo, posse hanc moderationem una regula pro omnibus definiri; nam in fœminis nobilioribus solet esse consuetudo, ut longiori tempore domi maneant, quam in aliis. Unde Navar. supra, num. 4, ait non posse damnari hanc consuetudinem in fœminis nobilibus, etiam si per annum extendatur, quamvis laudabilius esset, illam non servare. Itaque si revera consuetudo introducta est, et præscripta, et Prælati Ecclesiæ non contradicunt, ab unaquaque fœmina servari potest, quia per talem consuetudinem abrogatum est præceptum audiendi Missam in hac parte; pertinebit tamen ad Episcopos modum ponere hujusmodi consuetudini, ut non nimium extendatur. Bene autem advertit Navar., oportere, ut quæ hanc consuetudinem servant, quoad Missam non audiendum in Ecclesia, simpliciter eam servent, nec domo egrediantur ad res alias; quod et nos supra de infirmis in simili notavimus. Alia consuetudo est virginum nobilium, quæ cum jam sunt nubiles, non exeunt in publicum, et ideo Missam omittunt. Quam (si revera introducta sit, tolerata, et sufficienter præscripta) sufficientem esse ad abrogandum hoc præceptum in hac parte, et consequenter ad excusandum, tam ipsas virgines, quam earum parentes, docent Cajet., Soto, Sylv., Navar., et reliqui auctores, locis citatis; nam, licet consuetudinem hanc non laudent, tamen, si semel introducta sit, sufficiente censem ad prædictum effectum; nam, cum non sit intrinsece mala, potest humanam legem abro-

gare. Quin potius addunt iidem auctores, quod si propter talem consuetudinem jam non decet, hujusmodi virginem nubilem domo exire, et alioqui mater timeat aliquid honestati, et bonæ famæ ejus contrarium, si sola domi maneat, consequenter etiam excusari matrem ab audienda Missa, non hoc titulo consuetudinis, sed aliis, scilicet, quia sine gravi detimento, et satisfaciendo, ut debet, muneri suo, Missam audire non potest. Sed revera hoc ipsum declarat, consuetudinem hanc esse valde irrationalabilem, et uno inconveniente dato, alia multiplicari; multo enim melius custodirent matres filias suas, secum eas ad Missam ducendo, quam domi relinquendo. Neque in hoc potest esse morale periculum pudicitiae, regulariter loquendo. Unde magis auctoritatis, quam pudicitiae causa, hoc introductum videtur; eo vel maxime, quod hujusmodi virgines, quæ hoc titulo Missam omittunt, fenestræ non fugiunt, et domo exeunt ad ludos et alia publica spectacula videnda. Quapropter licet consuetudo hæc simpliciter damnari non possit, tamen magna prudenter moderanda est, et quoad fieri possit, auferenda; præsertim (ut Navar. notat) omnino suadendum est, ut, saltem solemnioribus festis, hujusmodi virgines Missam audiant. Nam perpetuo illam omittere, intolerabile, et Christianis hominibus indignum est.

9. *Septimum caput excusationis.* — Septimum caput excusationis addi solet, scilicet, major utilitas vel necessitas spiritualis; sic Angelus supra excusat eum, qui propter conacionem audiendam sacrum omittit. Similiter alii excusant eum, qui tempore Missæ confitetur peccata sua; maxime, si eo tempore habeat copiam confessoris, quam postea cum difficultate obtinebit. Sed hujusmodi excusationes, et similes, per se ac moraliter loquendo, insufficientes sunt, quia opus præcepti non est omittendum propter hujusmodi voluntaria opera, etiam si utiliora esse fingantur; alias possit quis sacrum omittere, ut in suo cubiculo contemplationi Dei vacet, ex qua majorem fructum spirituale sibi comparare existimat; nam per se nullus est major fructus, quam servare mandata eo tempore, quo ipsa obligant. Igitur hujusmodi casus solum habent locum, quando urget aliqua moralis necessitas.

10. *Ultimum caput excusationis.* — Ultimum caput excusationis sumi solet ex parte sacerdotis, quando scilicet ille est nominatum

excommunicatus; tunc enim ita jūdicandum est, ac si omnino decesset copia ministri. An vero idem sit dicendum de sacerdote publice concubinario, supra tactum est in materia de sacramentis in genere; nam, licet antiquo jure prohibitum esset, ab hujusmodi sacramentis audire, c. ult. de Cohab. Cleric. et mulierum, c. Nullus, cum seq. 32 d., c. Si qui sunt, 81 d., tamen novo jure Concilii Constant. hoc jus limitatum seu correctum est, ut non obliget, donec hujusmodi sacerdos sit ab Ecclesia denunciatus tanquam excommunicatus seu præcitus, ut docent Ledesm., 1, p. 4, quæst. 5, art. 6, dub. 9; et Navar., de Pœnit. d. 6, c. 1, § Laboret, n. 22, et in Sum., c. 25, n. 79; et ex antiquis videri potest Gabr. in 4, d. 13, quæst. 4; Major, d. 9, quæst. 4; Cajet., 2. 2, quæst. 12, art. 2. Propter iniquitatem ergo sacerdotis nunquam excusatur aliquis a Missa audienda, nisi sacerdos sit ab Ecclesia nominatim præcitus, et excommunicatus, ut predicti auctores sentiunt, et Anton., Sylv., et alii supra citati.

44. *Quæsitus.* — *Responsio.* — Sed inquiret non immerito aliquis, an eo casu, quo aliquis rationabili causa excusat, a Missa audienda, teneatur loco illius alias orationes fundere, vel externum aliquem cultum Deo exhibere. Ita enim affirmarunt Scot. in 4, d. 9, et 47, q. unica; et indicat Angel., verb. Feriæ, num. 43, quia præceptum orandi et colendi Deum, divinum est ac naturale; tempus autem implendi illud definitum est ab Ecclesia, ut sit diebus festis; simulque statutum est, ut per actum audiendi Missam impleteatur; unde, si non sit opportunitas exercendi illum actum, erit obligatio implendi illud præceptum divinum alio actu orationis vel cultus. Sed hæc sententia non habet sufficientem fundamentum, quia, quamvis finis hujus præcepti sit divinus cultus, tamen non cadit in præceptum, nisi quatenus est materia ejusdem præcepti; sed materia hujus præcepti solum est actus audiendi Missam; ergo solum ad hunc actum obligat tale præceptum; ergo intercedente excusatione sufficiente in tali actu, nulla succedit obligatio alterius actus, quia nullum est præceptum, in quo fundetur; illud enim divinum præceptum orandi vel colendi Deum solum definitur ad tale tempus diei festi, quatenus per talem actum exhiberi potest, et non alias. Et confirmatur, nam, qui absque excusatione, et peccando mortaliter, omisit sacrum, non tenetur eodem die aliis

actibus colere et orare Deum; ergo multo minus tenebitur, qui excusat; est ergo optimum illud consilium, nullum tamen est latum ea de re præceptum, ut latius docuit Navar. in Manuali, c. 21, n. 7, et in c. Quando, de Consecr., d. 4, notab. 3, n. 5, cum Antonino, Adriano, et aliis. 42. *Ultimo quæsito satisfit.* — Ultimo inquiri potest, utrum aliqua pena jure imposta sit hujus præcepti transgressoribus. Respondetur, nullam esse, propter hanc culpam, censuram ipso jure impositam, neque aliam Ecclesiasticam pœnam, quæ ipso facto incurritur; solum in dicto c. Missas, de Consecr., d. 4, de transgressoribus hujus præcepti dicitur: *Ab Episcopo publice confundantur.* Quod intelligi potest, ut Doctores ibi exponunt, vel de publica correctione et reprehensione, vel etiam, si opus sit, de excommunicatione. Atque hinc manavit consuetudo, quæ præsertim in aliquibus villis vel parvis oppidis servatur, ut si quis Missam non audiat, publice a parocho denuntietur; quod tamen prudenter faciendum est, ita ut prius certo constet de delicto; et quod aliquo modo sit publicum et frequens, vel cum pertinacia commissum post aliquam secretam correctionem; nam alioqui periculum esset, vel puniendi interdum innocentes, vel infamandi proximum sine sufficienti causa. Quando vero hujusmodi correctio non sufficit, et frequenter Missa emittitur, adjungi potest et debet excommunicationis severitas; nam præterquam quod hujusmodi culpa gravis est, quando est ita frequens et diuturna magnum scandalum generat, adeo ut, qui per longum tempus Missam audire neglit, suspectus de sua fide habeatur; sicut e converso optimum indicium fidei et devotionis est, etiam in diebus profestis Missarum solemnibus interesse, Deoque condignum cultum offerre; cui sit honor et gloria per infinita sæculorum sæcula, Amen.

HACTENUS DE ARCANO MISSÆ SACRIFICII MYSTERIO.

FINIS TOMI VIGESIMI PRIMI.